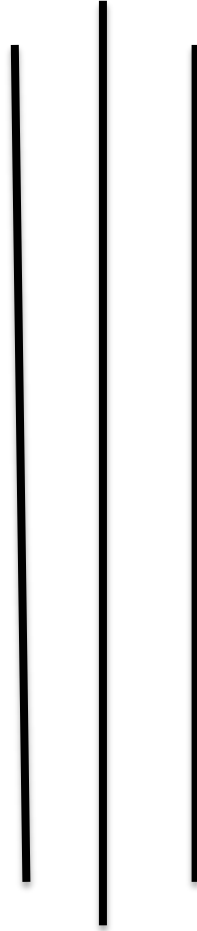

बालश्रमिकको अनुगमन, उद्धार, पुनर्मिलन एवं पुनस्थापना सम्बन्धी कार्यविधि,
२०७६

सभाबाट पारित मिति: २०७६।१०।२०

खप्तड छेडेदह गाउँपालिका
डोगडी, बाजुरा

बालश्रमिकको अनुगमन, उद्धार, पुनर्मिलन एवं पुनस्थापना सम्बन्धी कार्यविधि,
२०७६

प्रस्तावना: कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानि वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन नपाइने संवैधानिक व्यवस्था अठार वर्ष पुरा नगरेका बालबालिकालाई बालश्रम (निषेध तथा नियमित) गर्ने ऐन, २०५६ तथा श्रम ऐन, २०७४ कसैले पनि बालबालिकालाई कानून विपरित हुने गरी काममा लगाउन नपाइने व्यवस्था भएको र सो को प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि वि.स. २०७९ सम्म निकृष्ट तथा शोषणयुक्त बादश्रम तथा वि.स. २०८२ सम्म सबै प्रकारका बालश्रम को अन्त्य गर्ने उद्देश्य लिई तर्जुमा गरिएको बालश्रम निवारण सम्बन्धि राष्ट्रिय कार्ययोजना (२०७५।०८५) ले अवलम्बन गरेको रणनीति बमोजिम बालश्रमको जोखिम रहेका तथा बालश्रम परेका बालबालिकाको नियमित खोजि, अवस्था पहिचान, अनुगमन र नियमन गरी परिवार एवम् समाजमा पुनएकिकरण गर्न वाञ्छनीय भएकोले,

श्रम ऐन २०७४ को दफा १८१ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयले देहायका कार्यविधि तर्जुमा गरेको छ ।

परिच्छेद १ प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यो कार्यविधिको नाम बालश्रमिकको अनुगमन, उद्धार, पुनर्मिलन एवम् पुनस्थापना सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ रहेको छ ।

(२) यो कार्यविधि तत्काल प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा: विषय या प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस कार्यविधिमा,

(क) बालबालिका भन्नाले अठार वर्ष उमेर वुरा नगरेका व्यक्तिलाई सम्झनु पर्छ ।

(ख) मन्त्रालय भन्नाले श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।

(ग) कार्यालय भन्नाले श्रम तथा रोजगार कार्यालय सम्झनु पर्छ ।

(घ) बालश्रमिक भन्नाले बालश्रम निषेध र नियमित गर्ने ऐन २०५६ को दफा १४ र १६ ले तोकेको कामको प्रकृति अनुसार उमेर भन्दा कम उमेर तथा जोखिम वा शोषणयुक्त श्रममा रहेका तथा मानसिक, शारीरिक वा शैक्षिक बिकासमा असर गर्ने काम वा श्रममा रहेका बालबालिका लाई सम्झनु पर्छ ।

ड) उद्धार भन्नाले जोखीम तथा शोषण युक्त श्रमको अवस्थामा रहेका बालबालीका वा अन्य बाल श्रमीकलाई सम्बन्धित निकायको पहलमा छुटकारा गराउनु भन्ने बुझ्नु पर्छ ।

च) पुनर मिलन भन्नाले उद्धार गरीएका बालबालीकान लाई उनीहरुको परीवार वा संरक्षण वा पुर्व आश्रीत परीवार वा समुदायमा दिर्घकालीन सेहारको लागी पठाउने व्यवस्था भन्ने बुझ्नु पर्छ ।

छ) पुनस्थापना भन्नाले उद्धार गरीएका बालबालीका लाई बिकास तथा संरक्षणको उचित व्यवस्थनागर्न परीवार वा समुदायमा ल्याउने कार्य भन्ने सम्भन्नु पर्छ ।

ज) सन्चालक समिति भन्नाले बाल श्रम निशेध र नियमित गर्ने नियमावली २०६२ को नियम २९ बमोजीम गठीत समिती भन्ने बुझ्नु पर्छ ।

परिच्छेद २ उद्देश्य र लक्षित समुह

३.उद्देश्य : १) बालबालदीका श्रम मा आउने कारण पहिचान गरी सो सम्बोधन गर्नु

२.)बालश्रमीकको उद्धार, मनोपरामर्श ,सामाजीकीकरण , पारीवारीक तथा सामाजीक पुनास्थापना तथा पुन मिलन कार्य तथा खर्च गर्ने पक्रियामा एक रुपता कायम गर्नु ।

३.बालश्रमीकको उद्धार शिक्षा मनोपरामर्श, सामाजीकीकरण ,पारिवारीक तथा सामाजीक तथा पुनस्थापना ,तथा पुनर्मिलन गराई उनीहरुलाई बालश्रमबाट मुक्त गर्नु तथा बालश्रमुक्त मुलकको निर्माणमा सहयोग पुर्याउनु ।

४.लक्षित समुह: बालक्षम (निषेध तथा नियमित गर्ने) ऐन, २०५६ को दफा ३ तथा बालक्षम निवारण सम्बन्धी राष्ट्रिय गरुयोजना (२०७५ -०८५) बमोजीम बालश्रमको दायरामा परेका र पर्न सक्ने सबै बादवादीका साथै बालश्रमीकको उद्धार, पुनस्थापना तथा पुनर्मिलन कार्यमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा संलग्न सरोकारवालाहरु को कार्यविधि अन्तर्गत लक्षित समुहमा पर्दछन् ।

क) घरेलु बालश्रम ,

ख) बाल भरीया

ग) कृषि बालश्रम

घ) लागुपदार्थ संकलन ,बेचबिखन तथा ओसारपसारमा संलग्न बालश्रम ,

ड) बुनाई बालश्रम ,

- (च) ईटा एधोगको बालश्रम ,
- (छ) खानि क्षेत्रको बालश्रम,
- (ज) मनोरञ्जन क्षेत्रको बालश्रम ढ्यौन शोषण समेत),
- (झ) यातायात क्षेत्रको बालश्रम,
- (ञ) जरी तथा बुटाभराईमा संलग्न बानश्रम,
- (ट) छिमेकि देशमा पुर्याईएका बालश्रम,
- (ठ) यान्त्रिक वा रसायनिक क्षेत्रमा काम गर्ने बालश्रम,
- (ड) माग्ने काम गरिरहेका बालश्रम,
- (ढ) माग्ने व्यापारमा संलग्न बालश्रम,
- (ण) जडिबुटी संकलन गर्नेबालश्रम,
- (त) भौतिक पुर्वाधार क्षेत्रको बालश्रम,
- (थ) होटल रेष्टुराँका बालश्रम

परिच्छेद ३

बालश्रमिकहरुको उद्धार सम्बन्धी व्यवस्था

५. उद्धार कार्यका लागि पुर्वतयारी: (१) बालश्रमिकहरुको उद्धार तथा पुनस्थापना कायै शुरु गर्नु अघि सम्बन्धीत निकाय वा कार्यालयले सो सम्बन्धमा जिम्मेवार निकाय वा पदाधिकारीको काम कर्तव्य र अधिकारको साथै सोका लागी आवश्यक साधन स्रोतको व्यवस्था गरी स्पष्ट विवरण तयार पार्नपर्नेछ ।

(२) सम्बन्धित निकाय वा कार्यालयको उद्धार गरिने बालबालिकाको लागि कानुन बमोजिम संचालन भएका सुरक्षित बालगृह अल्पकालिन तथा आवशिय गृहको पहिचान क्षमता निक्षयौल तथा सो को सुचिकरण र समन्वय गनु पर्नेछ ।

(३) सम्बन्धित निकाय वा कार्यालयले उद्धारको क्रममा आवश्यक समन्वयका लागि स्थानिय तहको सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने अधिकार राष्ट्रिय बालअधिकार परिषद नेपाल प्रहरी गैर सरकारी

संस्था तथा अन्य सरोकारवाला सँग प्रारम्भिक छलफल गरी सम्बन्धीत निकाय । पदाधिकारी एवम् कार्यको नक्सांकन विवरण तयार गरी राख्नु पर्ने छ ।

६. उद्धार प्रक्रिया: (१) सम्बन्धित निकाय वा कार्यालयको बालअधिकार परिषद बालश्रम उद्धारसँग सम्बन्धित क्षेत्र हेर्ने निकायको प्रतिनिधि नेपाल प्रहरी गैरकरकारी संस्था तथा अन्य सरोकारवालाहरु समेतको संलग्नतामा अनेगमन टोली गठन गरि अनुगमन तथा उद्धार कार्य अघि बढाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको अनुगमन टोली गठन नभएको अवस्थामा अनुगमन तथा उद्धार कार्यसँग सम्बन्धित स्थानिय तह,नेपाल प्रहरी,गैर सरकारी संस्था तथा अन्य सरोकारवालाहरुको सहभागितामा उद्धार कार्य अघि बढाउन सकिनेछ ।

(३) उपदफा १ र २ बमोजिम अनुगमन तथा उद्धार गरिए पश्चात सो को जानकारी तालुक निकाय र सम्बन्धित कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

७. उद्धार तथा पुर्नस्थापना प्रक्रिया: (१) बाल श्रमिकको विषयमा उजुरी वा जानकारी प्राप्त भएपछि दफा ६ को उपदफा १ वा उपदफा २ बमोजिम अनुगमन गर्न सकिनेछ ।

(२) अनुगमनको क्रममा भेटिएँका बालश्रमिक हरुको विवरण तयार गरि मुचुल्का तयार गर्नुपर्नेछ।

(३) भेटिएका बालश्रमिकहरुलाई उद्धार गरि अनुसुचि १ बमोजिमको फाराम भरि सुरक्षित बालगृह, अल्पकालिन तथा आवाशिय गृहमा राख्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद ४

पुर्नस्थापना तथा पुर्नमिलन सम्बन्धि व्यवस्था

८. पुर्नस्थापना तथा पुर्नमिलन सम्बन्धि पुर्वतयारी: पुर्नस्थापना तथा पुर्नमिलन सम्बन्धी पुर्वतयारी: (१) पुनस्थापना तथा पुनर्मिलन सम्बन्धी कार्य सुरु गर्नु अघि फोटो सहितको व्यक्तिगत विवरण तयार गरी मामिला अध्यायन गर्नुपर्ने छ ।

(२) परिवारमा पुर्नमिलनको लागी परामर्श सेवा प्रदान गर्ने र मन परामर्शको रिपोर्ट समेत तयार गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्नेछ ।

(३) बालबालिकाको उमेर, शिक्षा,स्वास्थ्य लगायत सम्पुर्ण अवस्थामा खुल्ने गरी विवरण तयार गर्नु पर्नेछ ।

(४) बालबालिकालाई परिवार संग सर्म्पर्क स्थापनाका लागी स्पष्ट र अद्यावधिक अभिलेख राख्नु पर्ने छ ।

९. पुर्नमिलन तथा पुर्नस्थापना प्रक्रिया: स्थानीय तह, स्थानीय प्रशासन, गैर सरकारी संस्थाहरु लगायत अन्य सम्बन्ध निकाय संग समन्वय एवम सहकार्य गरी बाल श्रमीकको परिवारको खोजी तथा पहिचान गर्नु पर्नेछ ।

(२) परिवार वा आफन्तको पहिचान भएको अवस्थामा उनिहरुलाई सम्पर्क गरि बोलाउनु पर्नेछ ।

(३) उद्धार गरिएका बाल श्रमीक दावी गर्न आउने परिवार वा आफन्तले पुर्नमिलन तथा पुर्नस्थापनाका लागी अनुसुचि २ को ढाँचा बमोजिम निवेदन आवश्यक प्रमाण पेश गर्नु पर्ने छ ।

(४) उद्धार गरिएका बालश्रमिकसँग रहेको लत्ताकपडा वा अन्य समान सहित परिवारलाई जिम्मा लगाउनु पर्नेछ ।

(५) परिवार पहिचान भएको तर लिन आउने नसक्ने अवस्था भएमा कार्यलय, सम्बन्धि स्थानिय तह, स्थानिय प्रशासन वा उसले तोकेको प्रतिनिधि वा टोली मार्फत उद्धार गरिएका बालश्रमिकलाई परिवार जिम्मा लगाउनु पर्नेछ ।

१०. वैकल्पिक स्याहारमा पठाउन सकिने: (१) परिवार पहिचान हुन नसकेको वा परिवारमा पुर्नस्थापना हुन नसक्ने अवस्था गरिएका बालश्रमिकलाई निम्न अनुसारको प्राथमिकताको आधारमा वैकल्पिक स्याहारका उपायहरु अवलम्बन गर्नुपर्नेछ ।

१. नजिकको नातेदार (kinship care)

२. पालनपोषण कर्ता (Foster care)

३. संस्थागत स्याहार (Institutional care)

४. अन्य (Other)

(२) बालबालिकालाई वैकल्पिक स्याहारमा पठाउन पूर्व सम्बन्धित निकाय वा कार्यलयले १ महिनाको सुचना प्रकाशन गर्नुपर्नेछ ।

(३) सुचना प्रकाशित भएको एक महिना सम्म परिवारको पहिचान हुन नसकेको वा बाबुआमा वा परिवारका सदस्यले बालबालिका जिम्मा लिन नसक्ने अवस्था भएकमा उद्धार गरिएका बालश्रमिकलाई अनुसुचि ३ को ढाँचा बमोजिमको फाराम भराइ वैकल्पिक स्याहारमा जिम्मा लगाउनुपर्नेछ ।

११. जन्म दर्ता: प्रत्येक बालश्रमको व्यक्तिगत विवरणको प्रतिलिपि सो बालबालिका पठाएको वा रहेको स्थानिय तहमा पठाउनुपर्नेछ । बालबालिकाको जन्मदर्ता रहनेछ भने त्यस्तो गर्ने गराउने दायित्व जिम्मा लिने व्यक्ति वा संस्था वा स्थानिय तहको हुनेछ ।

१२. शिक्षा, स्वास्थ्य र क्षमता विकास: उद्धार गरिएको बालश्रमिकको शिक्षा स्वास्थ्य र क्षमता विकास लगायत अन्य आवश्यक व्यवस्थापन वैकल्पिक व्यवहारको जिम्मा लिइएका व्यक्ति वा संस्था वा सम्बन्धित स्थानिय तहले गर्नुपर्नेछ ।

१३. उद्धार तथा पुर्नस्थापना गृह: दीर्घकालि पुर्नस्थापनाका लागि सम्बन्धित प्रदेशास्थानिय तहले आवश्यकता अनुसार बालश्रमिक उद्धार तथा पुर्नस्थापना गृह स्थापना तथा सञ्चालन गर्न सक्नेछन् ।

परिच्छेद ५ संस्था छनोट प्रक्रिया

१४. संस्था छनोट: (१) अनुगमन तथा उद्धारको क्रममा भेटिएका बालश्रमिकहरुलाई सम्बन्धीत निकाय वा कार्यालय मार्फत दफा ६ (३) बमोजिम सुरक्षित गृह वा आवासमा राख्न आवश्यक संस्था छनोटका प्रक्रिया देहाय बमोजिम हुनेछ ।

(क) संस्था छनोटका लागी आर्थिक वर्ष सुरु भएको ३० दिन भित्रै सुचना प्रकासन गर्नु पर्नेछ ।

(ख) प्रचलित कानुन बमोजिम दर्ता भएका संस्थाहरुलाई सकभर प्रत्येक जिल्लामा कम्तिमा एक वटा संस्था पर्नेगरी छनोट गरीनेछ ।

(ग) प्रचलित कानुन बमोजिम प्रक्रिया पुरा गरी छनोट भएका संस्थाहरु सँग सम्बन्धीत निकाय वा कार्यालयले समझदारी (MOU) गर्न सकिनेछ ।

(घ) छनोट भएका संस्थाहरुमा उद्धार गरिएका बालश्रमिक लाई अनुसुचि १ बमोजिम को फारम भरी सम्बन्धीत निकाय वा कार्यालयले हस्तान्तरण गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद ६ श्रोत साधनको व्यवस्था

१५. बालश्रमिक उद्धार तथा पुनस्थापनाका लागी श्रोतको व्यवस्था: (१) बालश्रमिक उद्धार तथा पुनस्थापनाका लागी साविकमा रहेका बालबालिका (विकास तथा पुनस्थापना) कोष नियमावलि २०५३ बमोजिम स्थापना भएको बालबालिका (विकास तथा पुनस्थापना) कोष

तथा बालश्रम - निषेध तथा नियमित) गर्ने ऐन २०५६ बमोजिम स्थापना भएको बालश्रम निवारण कोषको परिचालन गर्न सकिनेछ ।

(२) आवश्यक साधन श्रोतको परिचालन: बालश्रमिक उद्धार पुनर्मिलन तथा पुनस्थापनाका लागि संघ, प्रदेश र स्थानियले प्रचलित कानुन बमोजिम आवश्यक साधन श्रोतको परिचालन गर्न सकिनेछ ।

(३) बालश्रमिक उद्धार तथा पुनस्थापनाका लागि गैर सरकारी संस्था तथा विकास साभेदार लगायत अन्य निकाय बाट प्रचलित कानुन बमोजिम सहयोग लिन सकिनेछ ।

१६. कोषको परिचालन: दफा १६ को उपदफा (१) बमोजिम कोषहरु देहायका क्षेत्रमा प्रयोग गर्न सकिनेछ ।

(क) अनुगमन तथा खोजि कार्य

(ख) उद्धार कार्य

(ग) पारिवारीक पुनर्मिलन

(घ) परिवार तथा समुदायमा पुनस्थापना

ङ) बालबालीकाको लागी शैक्षीक सहयोग

च) सिप तथा व्यवसायीक तालीम

छ) बालश्रम निवारण सम्बन्धी चेतनामुलक कार्यक्रम

ज) परीवार को लागी आय आर्जन सम्बन्धी क्रियाकलाप सहयोग र

झ) अन्य

१७. आवश्यक साधन श्रोतको परीचालनको सिमा : दफा १६ बमोजीमका कोषहरुको प्रयोग संचालक समिति । प्रदेश सरकार तथा सम्बन्धित स्थानीय तहले तोके बमोजीम हुनेछ ।

परिच्छेद ७

बिबिध

१८. **मापदण्ड बनाउने सक्ने** : यो कार्यविधिको मुल भावना एवम् न्युनतम मापदण्डमा प्रतीकुल असर नपर्ने गरी प्रचलित ऐन कानुनको अधिनमा रहि प्रदेश तथा स्थानीय तथा पुनस्थापनाको लागी आवश्यक मापदण्ड बनाउने सक्नेछन् ।

१९. **प्रचलित कानुन बमोजीम हुने**: यस कार्यविधिमा उल्लेख नभएका विषयहरु प्रचलित कानुन बमोजीम हुनेछन् ।

२०. **बाधा अड्चन फुकाउन सक्ने**: यो कार्यविधि कार्यान्वयनको क्रममा कुनै बाधा अड्काउ परेमा मन्त्रालयले बाधा अड्काउ फुकाउन सक्नेछ ।

अनुसुचिहरु
अनुसुचि १

मन्त्रालय/कार्यालय

उद्धार गरिएका बालबालिकाको प्रारम्भिक दर्ता फारम

फोटो

१.व्यक्तिगत विवरण :

बलबालिकाको नाम थर :.....
अन्य नाम भए उमेर.....लिंग.....

स्थायी ठेगाना जिल्लागाउँपालिका न.पा.....वडा
नंटोल.....उचाई.....तौल.....स्वास्थ्य अवस्था.....

पारिवारिक विवरण :

बाबुको नाम.....जिवित मृत्यु छाडेको कति भयो

हाल कहाँ.....के गर्दै.....

आमाको नाम जिवित मृत्यु छाडेको कति भयो

हाल कहाँ.....के गर्दै.....

सौतेनी आमा बाबु भए विवरण

सर्म्पक नं. ठेगाना.....

स्थानीय अभिभावक भए नाम ठेगाना सर्म्पक :

परिवार संख्या :

दीदी.....बहिनी.....दाई.....भाई.....अन्य....सौतेनि:

दीदी.....बहिनी.....दाई.....भाई.....अन्य.....

३. आर्थिक अवस्था : घर /जग्गा /थप आयको विवरण

.....

४.शैक्षिक अवस्था :

शैक्षिक अवस्था : पढेको छ () छैन () पढेको भए कक्षाकहिले सम्म पढेको.....

विद्यालयको नाम ठेगाना.....

पढ्ने विचार छ () छैन () छ भने कहाँ कती कक्षामा

.....पढ्न चाहेको विद्यालय..... ठेगाना

कुनै सिपमुलक तालीम लिने विचार छ () छैन ()

छ भने चाहेको सिप तालीमको विवरण

सहयोग चाहिने भए के सहयोग चाहिएको छ

५ कामको विवरण:

काम गरेको कारखाना / घर /उद्योगको नाम स्थान :.....

साहुको नाम : नाता :.....

ठेगाना : सम्पर्क नं.

काम सुरु गरेको मिति वा अवधि.....

तलव.....

तलव कसले लिने गरेको.....

लिन बाँकि छ भने कति.....

पहिले पेशकि लिएको भए कसले कति लिएको

९. बालबालिकाको छोटो विवरण:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

२. बालबालिकाको अपेक्षा:

.....
.....

३. सहयोग गरीएको विवरण:

.....
.....

फारम भर्नेको नाम:

संस्था:.....

सहि:.....

मिति:.....

अनुसुची २

अभिभावकले बालबालीका फिर्ता लिनका लागी दिनु पर्ने निवेदनको ढाँचा

मिति : २० .../ /

श्रीज्यु

.....

.....

.....।

बिषय : बालक /बालिका फिर्ता पाउँ भन्ने बारे ।

महोदय ,

प्रस्तुत बिषयमा ले स्थानीय सुरक्षा निकाय समेतको सहयोगमा मितिमा घर /कारखानामा /उद्योगमा काम गर्ने बालबालीकाको उद्धार गर्ने क्रममा गाउँपालीका /नगरपालीका बस्ने मको छोरा /छोरी /..... लाई अब उपरान्त घर, कारखाना तथा अन्य उद्योगहरु व अन्य काममा नलगाउने , बेवारिशे नछाड्ने तथा बालबिकास (लालनपालन , स्याहारसुसार , शिक्षा ,स्वास्थ्य लगायत) का उचित र पर्याप्त प्रबन्ध समेत गर्ने शर्तमा मेरोकमो प्रतीलिपी थानयसै निवेदन साथ संलग्न राखी निजलाई फिर्ता लिएर जान स्वीकृतिको लागी अनुरोध छ ।

निवेदक

व्यक्ती वा संस्थाको नाम :

हस्ताक्षर :.....

बालक /बालीकासंगको नाता /सम्बन्ध

अनुसुची ३

बालबालीकाको बैकल्पीक पुनस्थापनाका लागी सम्बन्धीत व्यक्ती वा संस्थाले दिनुपर्ने निवेदनको ढाचाँ

मिति : २० / /

श्री ज्यु

.....

..... ।

बिषय : बालक /बालीका जिम्मा लिएको बारे ।

महोदय ,

प्रस्तुत बिषयमा ले कार्यालय / स्थानीय प्रशासन / स्थानीय तहबाट बालक /बालीका लाई बालबिकास (लालनपालन , स्याहार सुसार, शिक्षा, स्वास्थ्य लगायत) का उचित र प्रयाप्त प्रवन्ध गर्ने तथा बेवारिशे नछाड्ने शर्तमा मेरोको प्रतीलिपी थानयसै निवेदनका साथ संलग्न राखी जिम्मा दिनको लागी स्वीकृतको लागी अनुरोध छ ।

निवेदन

व्यक्ती वा संस्थाको नाम :

हस्ताक्षर :

बालक /बालिकासंगको नाता /सम्बन्ध
